

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИОКРЕМЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

У статті досліджуються проблеми виокремлення інформаційного права як самостійної галузі в системі права України, а також особливості предмету та методу правового регулювання інформаційних відносин.

Ключові слова: інформаційне право, предмет і метод правового регулювання, система права України, інформаційні відносини.

Демократичні перетворення, що відбуваються в українському суспільстві, зумовлюють формування нових видів відносин між державою, громадянами та інститутами громадянського суспільства. Останнім часом спостерігається розширення сфери застосування сучасних інформаційних технологій практично у всіх галузях, у тому числі і у правовій сфері. Інформаційна сфера стала однією з вагомих сфер світового і суспільного життя, що зумовлено її взаємодією з усіма сферами сучасного соціуму, зростаючою значущістю інформаційної складової у житті й діяльності особи, суспільних організацій та держави. Все це є підставою і вагомими аргументами для виділення предмета і відносин, пов'язаних з інформацією та інформаційною діяльністю, в окрему самостійну галузь правового регулювання. Таким має стати інформаційне право — основа інформаційного суспільства. Необхідність прискорення формування нової самостійної галузі права зумовлена стрімко зростаючою значущістю процесів розвитку можливостей і суперечностей інформаційних технологій і потребою адаптувати їх інститутами держави і права, враховуючи національні інтереси.

Про актуальність дослідження свідчать напрацювання В.М. Брижка, О.С. Денісової, Р.А. Калужного, Т.А. Костецької, О.В. Кохановської, Л.В. Кузенка, О.В. Логінова, А.І. Марущака, О.В. Нестеренко, Є.В. Петрова, О.В. Сосніна, В.С. Цимбалюка, М.Я. Швеця; І.Л. Бачило, В.М. Лопатина, М.А. Федотова, В.А. Копилова (Російська Федерація); акцентували увагу на питаннях державної інформаційної політики, захисту інформаційних ресурсів І.В. Арістова, Б.А. Кормич та О.В. Олійник. Проте, в юридичній науці існує кілька підходів до визначення інформаційного права, його предмету і методу правового регулювання та місця в системі права України, що обумовлює потребу в подальших наукових напрацюваннях для надання практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи

правового регулювання суспільних інформаційних відносин. Саме ці наукові погляди і підходи будуть предметом нашого наукового дослідження.

На думку більшості вчених інформаційне право як наука сьогодні динамічно розвивається, його основні положення перебувають у стадії формування та структурування. Провідні науковці відзначають значний вплив на інформаційне право як науку галузевих наук: конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, кримінального права, а також міжгалузевих інституцій законодавства та юридичної науки: господарського, підприємницького, права інтелектуальної власності тощо [17, с. 56–57]. Більше того, інформаційне право як система норм, що регламентують суспільні інформаційні відносини, не може розвиватися без використання здобутків інших галузей знань.

Як галузь суспільних відносин інформаційне право може розглядатися у двох аспектах: об'єктивному і суб'єктивному. В об'єктивному змісті інформаційне право — це врегульований нормативними актами комплекс суспільних відносин, об'єктом яких є інформація. У суб'єктивному змісті інформаційне право — це комплекс прав і обов'язків суб'єктів суспільних відносин щодо інформації.

Як інституція в юридичній науці інформаційне право — це відносно автономна інституція правової науки щодо дослідження проблем суспільних відносин, об'єктом яких є інформація.

Як навчальна дисципліна інформаційне право — це комплекс знань, що подаються для вивчення теорії і практики регулювання суспільних відносин, об'єктом яких є інформація.

Підтверджують актуальність розвитку інформаційного права і провідні дослідники Інституту держави і права ім. Корецького, які акцентують увагу на «якісно новому рівні, сутності і спрямованості правового регулювання інформаційних відносин, що зумовило появу нової галузі національного права — інформаційного» [18, с. 4].

На формування інформаційного права впливають сучасні тенденції інформаційного суспільства. Виникають нові об'єкти суспільних відносин, які регулює інформаційне право. Так, провідні дослідники зазначають, що з розвитком процесів використання можливостей нового електронно-інформаційного середовища обмін даними усе більше перетворюється із засобу виникнення правовідносин на засіб їх існування. Такими об'єктами (благами) як у матеріальному, так і у віртуальному середовищі В. Шкарупа і В. Цимбалюк визначають:

- еквіваленти речей (гроші, цінні папери, зокрема права на них (право майнової власності);
- документи, що охороняються інститутом інформації з обмеженим доступом;
- роботи і послуги, у яких провідним чинником є інформація у статусі інтелекту (а отже є інтелектуальною власністю);
- виняткові права на результати інтелектуальної діяльності;
- інші немайнові блага (життя, свобода, здоров'я людини тощо, пов'язані з інформацією) [19, с. 44–51].

Подібний підхід до визначення об'єктів інформаційного права викладений і у статті Г.М. Красноступа на тему: «Проблема визначення об'єкта та предмета інформаційного права». На його думку, неоднорідність самого об'єкту інформаційного права призводить до неоднорідності суспільних відносин в інформаційній сфері, що, в свою чергу, викликає складнощі стосовно визначення предметної галузі інформаційного права. Враховуючи наведене, об'єкт інформаційного права — є сукупністю якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих правовими нормами [13, с. 15].

Отже, об'єктом інформаційного права є суспільні відносини, які пов'язані зі створенням, формуванням, зберіганням, обробкою, поширенням, використанням інформаційних продуктів, наданням інформаційних послуг, управлінням процесом формування й використання інформаційного продукту та надання інформаційних послуг, розвитком і застосуванням нових технологій роботи з інформацією та її передавання в системах і мережах комунікацій, посиленням безпеки в інформаційній сфері, а також з юридичною відповідальністю суб'єктів права у цих відносинах.

Юридична наука має кілька концептуальних підходів до формування змісту інформаційного права. На думку окремих вчених, інформаційне право — це комплексна галузь права, яка має спеціальний предмет — суспільні інформаційні відносини. Така позиція ґрунтується на теоретичних положеннях, сформованих такими вченими, як В.К. Райхер, Ю.К. Толстой, О.С. Іоффе, М.Д. Шаргородський. Ця позиція обґрунтовується також

на основі праць О.А. Красавчикова. За цією концепцією право умовно поділяється на основні та комплексні галузі.

Провідні дослідники визначають основоположні методологічні положення інформаційного права: основний об'єкт регулювання — суспільні інформаційні відносини; основний предмет суспільних відносин — інформація (відомості, дані, знання, інформаційні ресурси, таємниця, інформаційні технології тощо); метод правового регулювання — системне комплексне застосування методів конституційного, цивільного, адміністративного, трудового та кримінального права (що визначає міжгалузевий характер публічно-правового регулювання) та застосування методів приватно-правового регулювання (на рівні правочинів, угод, звичаїв, традицій, норм суспільної моралі, професійної, ділової етики тощо) [3, с. 127–128; 20, с. 52–56].

Безумовно, у зазначених дослідженнях йдеться про «класичні» методи правового регулювання — диспозитивний і імперативний. Однак, специфіку їх використання має визначити саме наука інформаційного права разом з суміжними юридичними та іншими науками. Продовжуючи започатковану серед науковців інформаційного права дискусію щодо методу правового регулювання зазначимо, що сформульоване визначення методу є не зовсім досконалим і не відповідає місцю інформаційного права у системі права України у якості комплексної галузі права. Тому одним з основних завдань інформаційного права як науки є виокремлення власного методу правового регулювання. При цьому, варто врахувати думку К. Клименка, який зазначає, що «коли йдеться про юридичну рівність чи, навпаки, нерівність суб'єктів правовідносин, мається на увазі, що ці суб'єкти або вступають у відношення і беруть участь у ньому своєю волею й у своєму інтересі (метод координації), або вступають у нього і беруть участь у ньому поза своєю волею (метод субординації)» [14, с. 35]. Цілком імовірно, що така позиція є характерною і для регулювання відносин, пов'язаних з рухом інформації, і разом з класичними імперативним і диспозитивним методом правового регулювання дозволить сформулювати власний метод інформаційного права як повноправної галузі вітчизняного права.

На відміну від інших галузей права тут, крім традиційних методів, застосовуються також методи правової інформатики і правової кібернетики, що пояснюється необхідністю вивчення фізичних особливостей і властивостей об'єктів інформаційних відносин — інформації, інформаційних технологій і засобів їх забезпечення, інформаційних процесів. Це дозволяє встановлювати юридичні особливості й властивості

об'єктів інформаційних правовідносин і здійснювати їх ефективне правове регулювання (у тому числі регулювання інформаційних відносин у віртуальному середовищі Інтернет, у системах електронного документообігу).

Комплексність цієї галузі полягає в тому, що вона регулює відносини, що виникають при виробництві, передачі, обробці, поширенні, пошуку, отриманні і використанні інформації, тобто практично у всіх областях людської діяльності, пов'язаної з інформацією. Інформаційне право як галузь права має свій предмет правового регулювання — інформаційні відносини і свої принципи, чітко обмежену сферу правового регулювання — інформаційну сферу.

Інформаційне право як міжгалузева юридична наука вивчає інформаційну сутність (інформаційну будову) права як складну соціальну систему. Актуальність дисципліни і необхідність її вивчення визначається ще й тим, що вона є правовим підґрунтям інформаційного суспільства XXI століття, яке сьогодні активно формується в рамках міжнародного співтовариства.

Відносна новизна інформаційних відносин, швидкоплинність розвитку засобів інформаційного обміну спричиняють динамічність розвитку науки інформаційного права. Окрім означених вище питань науковці опрацьовують і безліч інших актуальних проблем інформаційного права. Так, проблему державної інформаційної політики на рівні докторської дисертації розкрила І.В. Арістова [1], визначила роль преси у правому інформуванні громадян України О.С. Денісова [6], досліджує доступ до публічної інформації М. Демкова [7], а доступ до офіційної правової інформації — О. Яременко [21, с. 10–15], розкриває правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління Л.В. Кузенко [12]; Л. Задорожня розкриває окремі аспекти законодавчого врегулювання прав громадян на інформацію, зокрема на доступ до інформації, акцентуючи увагу на відсутності єдиного підходу до встановлення правил інформаційної взаємодії держави і громадян, чіткого розмежування на законодавчому рівні адміністративного і цивільно-правового регулювання в сфері інформаційної взаємодії, що призводить до суперечностей при регулюванні відповідних суспільних відносин [8, с. 15–16]. Досліджують близькі за змістом питання інформаційного права й інші науковці юридичної науки.

Деякі дослідження спрямовані на розкриття структури інформаційного права як сукупності норм права. У цьому напрямі погляди науковців фактично співпадають: інформаційне право поділяється на дві частини — загальну й особливу. У загальній частині містяться норми, які визна-

чають принципи, основні поняття, методи правового регулювання діяльності інформаційних відносин, джерела інформаційного права. Особлива частина містить у собі інститути інформаційного права, в яких згруповані близькі за змістом інформаційні правові норми. В. Хахановський, наприклад, поділяє їх на дві групи: інститути, що містять норми, які регулюють суспільні відносини в сфері обігу відкритої, загальнодоступної інформації (інститут інтелектуальної власності щодо інформаційних об'єктів, інститут масової інформації, інститути бібліотечної та архівної справи), та інститути інформації обмеженого доступу (інститути державної і комерційної таємниці, інститут персональних даних) [20, с. 52–56].

О. Баранов формує власні підходи до визначення інститутів інформаційного права. Дослідник, виокремлює інститут права на свободу думки і слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань; інститут правового режиму інформації; інститут захисту інформації [2, с. 37–43]. Безумовно, ці інститути можуть вважатися інститутами інформаційного права. Хоча О. Баранов та інші науковці не виділяють інститут отримання органами державної влади України інформації, проте спробу визначити окремим інститутом інформаційного права інститут доступу до інформації робить А.І. Марущак [15, с. 37–40].

Деякі дослідники акцентують увагу на необхідності підготовки та прийняття інформаційних процесуально-процедурних норм [9, с. 9]. Варто погодитись із такою думкою, хоча відзначимо, що сьогодні інформаційно-процесуальні норми активно упорядковуються у напрямках регуляторної діяльності, роботи з інформаційними запитами та зверненнями громадян, функціонування офіційних веб-сайтів, телефонів довіри органів державної влади тощо.

Багато науковців серед напрямів удосконалення вітчизняного інформаційного права і відповідної форми його вираження — інформаційного законодавства — вбачають прийняття Інформаційного кодексу [9, с. 3]. Г.М. Красноступ зазначає, що такий кодекс має чітко визначити об'єкт, предмети інформаційного права, суб'єкти інформаційних правовідносин, правовий режим доступу до інформації [13, с. 15]. Цей напрямок досліджень дістане подальшого розвитку у контексті удосконалення принципів та правових механізмів отримання органами державної влади України інформації.

Серйозний внесок у дослідження проблем інформаційного права, зокрема і правового регулювання інформаційної правосуб'єктності органів державної влади, здійснили фундатори наукової школи інформаційного права в Росії, представники Інституту держави і права Росій-

ської академії наук І.Л. Бачило, В.Н. Лопатин, М.А. Федотов [4].

Дослідник із Російської Федерації В.А. Копилов розкривав особливості інформаційного права у широкому розумінні — і як прикладну юридичну науку, яка вивчає інформаційну структуру права, і як комплексну галузь права, і як навчальну дисципліну [10, с. 615–622].

Цивільно-правові аспекти інформаційних відносин також були предметом наукових досліджень. Так, О.В. Кохановська присвятила дисертацію доктора юридичних наук дослідженню теоретичних і прикладних цивільно-правових проблем інформаційних відносин [11], хоча в предмет дослідження не включено проблематику отримання органами державної влади України інформації.

Таким чином, аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що інформаційне право як комплексна галузь права і одночасно міжгалузєва юридична наука є теоретичним та методологічним підґрунтям комплексного ефективного застосування інформаційних технологій в юридичній діяльності.

Література

1. *Арістова І.В.* Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові заходи: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Арістова І.В. — Х., 2002. — 476 с.
2. *Баранов О.* Інститути інформаційного права / О. Баранов // *Правова інформатика*. — К., 2006. — № 3 (11)/2006. — С. 37–43.
3. *Вступ до інформаційної культури та інформаційного права* / [В.М. Брижко, В.Д. Гавловський, Р.А. Калюжний та ін.]. — Ужгород: ІВА, 2003. — С. 127–128.
4. *Бачило І.Л.* Информационное право: Учебник / И.Л. Бачило, В.Н. Лопатин, М.А. Федотов; под ред. акад. РАН Б.Н.Топорнина. 2-е изд., с из. и доп. — СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. — 725 с.
5. *Брижко В.М.* Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право: Монографія / В.М. Брижко, М.Я. Швець, В.С. Цимбалюк. — К.: НДЦПІ АПрН України, 2007. — 234 с.
6. *Денісова О.С.* Роль преси у правовому інформуванні громадян України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.С. Денісова. — Х., 2003. — 21 с.
7. *Демкова М.* Проблеми доступу до публічної інформації. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua>.
8. *Задорожня Л.* Щодо законодавчого врегулювання деяких аспектів прав громадян на інформацію / Л. Задорожня // *Правова інформатика*. — 2005. — № 1 (5)/2005. — С. 15–16.
9. *Костецька Т.А.* Право на інформацію в Україні / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Вища школа права / Т.А. Костецька. — К., 1998. — С. 9.
10. *Копылов В.А.* Информационное право: вопросы теории и практики / Московская гос. юрид. академия / В.А. Копылов. — М.: Юрисгь, 2003. — 622 с.
11. *Кохановська О.В.* Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні: дис. ... доктора юрид. наук / О.В. Кохановська. — К., 2006. — 531 с.
12. *Кузенко Л.В.* Правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Л.В. Кузенко. — Х., 2003. — 173 с.
13. *Красноступ Г.М.* Організаційно-правові аспекти необхідності реформування сучасного інформаційного законодавства / Г.М. Красноступ // *Бизнес и безопасность*. — 2005. — № 6/2005. — С. 15.
14. *Клименко К.* Історико-філософські та правові основи методології правового регулювання суспільних правовідносин / К. Клименко // *Право України*. — 2007. — № 3. — С. 35.
15. *Марущак А.І.* Доступ до інформації: питання правового регулювання / А. І. Марущак // *Бюлетень Мін'юсту України*. — 2006. — №1 — С. 35–41.
16. *Олійник О.В.* Організаційно-правові заходи захисту інформаційних ресурсів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О.В. Олійник. — К., 2006. — 201 с.
17. *Основи інформаційного права України: навч. посіб.* / [В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко та ін.]; за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника. — К.: Знання, 2004. — С. 56–57.
18. *Інформаційне законодавство: Збірник законодавчих актів у 6 томах / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чижа*. — Т. 1. Інформаційне законодавство України. — К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. — С. 4.
19. *Шкарупа В.* Застосування положень права щодо формування основ теорії інформаційного права / В. Шкарупа, В. Цимбалюк // *Правова інформатика*. — К., 2006. — № 3 (11)/2006. — С. 44–51.
20. *Хахановський В.* Структура та завдання навчальної дисципліни «Інформаційне право» / В. Хахановський // *Правова інформатика*. — К., 2006. — № 3 (11)/2006. — С. 52–56.
21. *Яременко О.* Правове регулювання доступу до офіційної правової інформації в Україні / О. Яременко // *Правова інформатика*. — 2006. — № 1 (9)/2006. — С. 10–15.

І.Н. Сопілко

Методологічні принципи виділення інформаційного права в системі права України.

В статті досліджуються проблеми виділення інформаційного права як самостійної галузі в системі права України, а також особливості предмета і метода правового регулювання інформаційних відносин.

I.N. Sopilko

Methodological basis of separation of information law in law system of Ukraine.

The problems of separation of information law as independent field in law system of Ukraine and also peculiarities of subject and method of legal regulation of information relations are researched in this article.